

Sorø i Tvååker

Af Rikke Agnete Olsen

I 1197 var der glæde i cistercienserklosteret i Sorø. Institutionens beskytter og stadige hjælper, ærkebiskop Absalon, havde fundet udvej for at afhjælpe visse savn og mangler, der havde plaget brødrene.

Gaven bestod i gods og herligheder i landsbyen Tvååker i Nørre Halland, og i klosterets gavebog,¹ der opregner dets besiddelser og hyppigt fortæller, hvordan de er erhvervet, berettes rørende i et længere afsnit under overskriften »De Toagher«, at: »da den ærværdige fader ærkebiskop Absalon kløgtigt gav agt på, hvorledes hans forfædre havde grundlagt huset Sorø af deres eget gods og på mangfoldige måder beriget det, så ville han på bedste måde følge deres eksempel og gøre sig fortjent til den sidste times denar«. På den måde fulgte Absalon den gode arbejders eksempel fra lignelsen om arbejderne i vingården, sådan som Matthæus har gengivet den.²

Det manuskript af gavebogen, som kendes i dag, er nedskrevet ca. 1440, men indholdet er formodentlig blevet til i flere omgange. Der er i hvert fald to klare delinger i det registrerede materiale, nemlig en oversigt over gaver før 1215 og én over resten, men det betyder ikke nødvendigvis, at registratoren af den ældre del levede så tidligt som omkring 1215. Kompilationen kan have fundet sted når som helst, før det bevarede manuskript blev til, og dette er efter al sandsynlighed, i den skikkelse vi kender det, et håndskrift »under redaktion«, og måske er afsnittet

om Hvideslægtens gaver det yngste element af helheden.³

Absalons gave omtales i afsnittet om hans og resten af slægtens gaver til Sorø, der var den såkaldte Hvideslægtens »huskloster« og særligt begunstiget af familiens medlemmer, navnlig Absalon. Skønt der gøres rede for både ærkebispens hensigt med gaven i Halland og dens omfang, er der ikke tale om en virkelig beskrivelse. Ligesom med hensyn til andre godsgaver er gavebogens omtale af besiddelsen i Tvååker et sammendrag, en parafrase, der ender med at henvise til det originale gavebrev fra 1197, som nu ikke længere kendes. Det er således ikke tale om en førstehåndskilde. Den er heller ikke fuldstændig, men afskrifters afskrift af et sammendrag med de svagheder, dette indebærer.⁴

Gavebogen er imidlertid fyldig med hensyn til Absalons hensigter, og efter at den så smukt med Matthæuscitatet har vist ham som en god arbejder i Herrens vingård, fortsætter teksten således: »Han følte medynk med husets mangel, særlig på tømmer, som der var brug for til bygningernes fuldførelse. Derfor skænkede han brødrene og klosteret en landsby i Halland som kaldes Tvååker, hvor de kunne afkoge salt, udvinde jern af jorden og få tilstrækkeligt tømmer til bygningerne. Han gav dem den med huse, agre, enge og lunde, således som det efter retfærdig rebning tilkom besiddelsen, og dertil en særlig del af

fig. 1. Andreas Sunesøn var Absalons nevø og blev hans efterfølger som ærkebisp i Lund. Hans jordiske rester og tegnene på hans bispeværdighed blev fundet i hans grav i Lund Domkirke. De sidste er udstillet i Lunds Universitets Historiske Museum. Foto: Jens Velle 2001.

skoven, som han købte af indbyggerne, og som han med alle tilliggender overdrog klosteret til minde om sig selv og til evindelig sjælegave.

Den nævnte ejendom Tvååkers klare grænser og skel er imidlertid: på nordsiden floden Thyrlé lige til havet, på sydsiden en bæk der danner grænse mellem Morup og Tvååker lige til havet, mod øst vejen der krydser Thyrlé og går til Morups grænser og mod vest selve havet.

Fremdeles er landsbyen Tvååker delt i fire dele, og den har i hver af sine dele fem mark i udsæd. Lige så meget klosteret har i udsæd, lige så stor er dets kvotadel af den fælles skov, og hertil kommer den særlige skov, som er omtalt tidligere, og som han erhvervede fra bestemte navngivne sælgere, hvilket alt sammen beskrives tilstrækkelig klart i hans originaldokument, som er fra det Herrens år 1197.⁵

Allerede her afsløres vanskelighederne ved at bruge gavebogen som kilde. Først fortælles, at Absalon giver klosteret en landsby i Halland, men de næste sætninger viser, at det langt fra var tilfældet. I følge grænseangivelserne er der nok tale om en betydelig besiddelse, men den er i virkeligheden kun en del af Tvååker. Den er en ejendom i landsbyen eller sognet, og det fremgår ikke, hvor stor en del, der er tale om, hvor selve gården ligger, eller hvad Tvååker i det hele taget omfatter. Som de andre ejendomsbesiddere har klosteret del i den fælles skov i forhold til, hvor stor udsæd det har, og det er en helt rimelig bestemmelse, men den er principiel og giver ingen konkrete oplysninger. Beliggenheden af den særlige skov, som klosteret selv ejer, kan heller ikke bestemmes.⁶

Måske var gavens omfang uklart allerede i samtiden. I hvert fald gav besiddelsen snart anledning til

strid mellem folkene i Tvååker og Sorø kloster, og kort efter Absalons død i 1201 måtte hans fættersøn og efterfølger Andreas Sunesen tage sig af sagen og mægle mellem parterne. Det fremgår også af gavebogen, der fortsætter:

»Efter den herre ærkebispens død førte indbyggerne i den nævnte landsby proces mod brødrene om disse skovgrænser, der så i nærværelse af hr. Andreas, ærkebiskop, hans efterfølger, blev fastlagt således, at den jord, der er delt i enge mellem de to vandløb Uthros og Thyrlé skal tilhøre bønderne i Tvååker, dog således at de kun skal have de ikke frugtbærende træer, når de har engene i deres besiddelse, medens frugtbærende træer i de samme enge, hvad enten de står på roden eller er fældet, altid skal tilhøre klosteret. Og den deling af engene mellem vandløbene Uthros og Thyrlé strækker sig til den grænse, der hedder Gamle Hægt, medens den hele og udelte skov, som strækker sig fra vejen, der fører til Morup og lige til havet, helt er klosterets. I den østlige skov derimod strækker klosterets skov sig fra møllen, hvor der fremstilles jern, og langs vejen, som fører til Søndre Jernvirke, videre til den grænse, som kaldes Thyrléruth. Denne fastlæggelse af grænserne anførte samme hr. ærkebiskop Andreas i sit originalbrev.«⁷

Igen er der tale om et referat, der henviser til et nu tabt originaldokument, som må antages at have befundet sig i Sorø Klosters arkiv, da registreringer af institutionens mange godsgaver fandt sted. Striden mellem Tvååkers bønder og klosteret handler om skovgrænserne og i snævrere forstand om kvoterne ved udnyttelsen af skoven, nemlig om træerne i nogle enge mellem de to vandløb Uthros og Thyrlé. Engene er bøndernes, men det fremgår, at klosteret har ret til de frugtbærende træer, der vokser på

bøndernes enge. Desuden slås det nu fast, hvor Sorø Klosters private skov ligger. Det er øst for vejen, der krydser Thyrlø og går til Morups grænse, og både Jernmølle og Søndre Jernvirke optræder her ligesom Thyrløeruth i redegørelsen for grænserne. Det fremgår desuden klart, at alle tre steder ligger uden for klosterets ejendom.

Delingen mellem eng og skov og udnyttelse af skov på anden parts eng har været vanskelig at administrere og sikkert snart krævet en mere detaljeret fastlæggelse af rettighederne, end det fremgår af referatet. Den private skovs grænser ser klarere ud, men »hegnsstrid« kender ingen grænser, og Tvååkers bønder følte måske klosteret som en snylter, der burde sættes på plads, inden den åd sig for langt ind på deres rettigheder. Det var imidlertid ikke let, fordi ærkebisp Absalon havde indført Sorø Kloster i landsbyen, og ærkebisp Andreas siden stod institutionen bi, da der kom problemer.

Der er ingen vidnesbyrd om flere egentlige processer mellem bønderne og klosteret, men en præcisering af ejendomsforhold og rettigheder var nødvendig og blev nedfældet på et tidspunkt efter Andreas Sunesøns mægling. Det angives ikke hvornår, men passagen er indført i gavebogen efter parafrasen af ærkebiskop Andreas' afgørelse, og da den nævner »grevens besiddelser«, må det være efter, at Nørre Halland blev grevskab i 1216. Desuden står der, at ærkebiskop Andreas var magister i teologien, så teksten er mest sandsynligt blevet til, efter at han trak sig tilbage i 1223 eller efter hans død i 1228. Brugen af betegnelsen Jernmølle er altså i hvert fald lige så ung og kan ikke bruges om forhold i slutningen af 1100-tallet. Tredive år var lang tid i middelalderen. Referatet er senest indført i gavebogen ved redaktionen fra ca. 1440.⁸

Der står:

»For nu at redegøre tydeligere for alle de grænser, der bestemmer besiddelsen Tvååker, så er de følgende: først mod vest skoven Uthros, som brødrene engang i fortiden fik af bønderne ved et retfærdigt mageskifte, den grænser mod nord til selve vandløbet Uthros, mod syd til det vandløb, der kaldes Thyrlø, mod vest til selve havet, og mod øst har den grænsen Gamle Hægt, der er beliggende mellem den førnævnte skov og de enge, der kaldes Å-enge, og dette Hægt strækker sig fra Uthros til Dyrebæk og på den anden side Dyrebæk indtil Thyrlø. Både skov og enge er helt og udelt klosterets, med undtagelse af de enge, som bønderne besidder, og som er afgrænset tilstrækkelig klart mellem klosteret og de samme bønder. Men skoven og engene, som ligger sønden Thyrlø har som grænser mod nord selve vandløbet Thyrlø, mod syd Mærkebæk, som deler besiddelserne Morup og Tvååker indtil havet, mod øst vejen, der overskrider Thyrlø og fører til Morups grænser, og mod vest selve havet. I den østlige skov er grænserne: Jernmølle, ad vejen som fører til Søndre Jernvirke, i Gydevad, og så går de (dvs. grænselinierne) over bækken Vrangebæk, som flyder mellem grevens besiddelser og klosterets skov og munder ud i vandløbet Thyrlø, indtil den grænse, som kaldes Thyrløeruth.

Herudover gav den nævnte efterfølger ærkebiskop Andreas bispetienden både af bønderne og huset eller gården Tvååker til klosteret til evig besiddelse, ærkebiskop Andreas, som var magister i teologien.«

Teksten til tiendegaven kendes mere udførligt andet steds fra, og der lyder den:

»Anders, af Guds Nåden den lundensiske kirkes ærkebiskop, Sveriges primas, til alle troende kristne, der ser dette brev, hilsen med den sande frelser.

Det skal være vitterligt for alle, nulevende såvel som tilkommende, at vi har overdraget brødrene i Sorø den del af tienden af Tvååker, som tilkom os, såvel af deres gård, som af deres landboer. For at samme brødre til evig tid ukæret kan besidde denne, har vi ment at burde stadfæste for samme brødre den nævnte del af den omtalte tiende, idet vi under trusel om anathema forbyder, at nogen besværer eller foruretter dem med hensyn til denne gave«. ⁹

Middelalderens mennesker i Tvååker og Sorø havde med dette forhåbentlig alt på det rene, og endnu i vore dage kan det på baggrund af ovenstående og en omhyggelig topografisk gennemgang af landskabet med hjælp fra stednavne og ældre kort med nogenlunde sikkerhed lade sig gøre at indtegne grænserne for klosterets ejendom og rettigheder i 1200-tallets Tvååker på et kort.

I den grundige beskrivelse af besiddelserne optræder allerførst skoven syd for Uthros, som brødrene fik af bønderne ved et »retfærdigt mageskifte«-engagement i fortiden. Det er sikkert den skov, Absalon gav brødrene ubeskåret, som vi her får placeret. Nu tales der imidlertid ikke om et køb, men om en byttehandel, og det ville være interessant at vide, hvad bønderne fik i stedet ved »det retfærdige mageskifte«. Det ville også være vigtigt at vide, om det var Absalons ejendom som privatperson, eller om det var ærkesædets gods, han gavmildt benyttede til at berige familiens kloster. Det sidste er det sandsynligste. Halland ligger langt fra Hvideslægtens sædvanlige godsområder, men som ærkebiskop fik Absalon rådighed over helt andre godsmasser og rettigheder, og i de få vidnesbyrd, der findes om hans efterfølgeres gaver til Sorø i Tvååker, er det ærkesædets indtægter, klosteret begaves med. ¹⁰ Det vigtigste er imid-

lertid, at Andreas Sunesøn mægler i striden i egenkab af ærkebiskop og ikke som slægtning.

Fættersønnens velvilje over for klosteret var i øvrigt ikke mindre end onkel Absalons, hvilket ses af, at ærkebiskop Andreas i følge referatet skænker klosteret bispetienden af bønderne og den store gård – mansione seu curia – huset eller gården Tvååker. Det var, som man ser af diplomgengivelsen, i virkeligheden Sorøs egen gård i Tvååker, som klosteret slap for at betale tiende af, og det var en værdifuld sikring af institutionens økonomi. Der blev yderligere forbedret i 1375.

Det beskrives således i gavebogen umiddelbart efter oplysningen om, at Andreas var magister i teologien:

»Nu senest gav og tilskødede hr ærkebiskop Niels med Lundekapitlets samtykke kirken Tvååker med alle dens tilliggender til klosteret for evigt, dog således at den til enhver tid værende præst ved samme kirke skal modtage sjælesorg af ærkebispens og tilfredsstille ham af embedets bundne og frivillige afgifter således som de andre præster i Lunde stift. Givet i året 1375.« ¹¹

Selve dokumentet er tabt som de andre her omtalte, men en fyldigere afskrift findes samme sted som brevet om tiendefritagelsen. Teksten bringes her for at understrege, hvor ringe det står til med præcision i afskrifters afskrift også i middelalderen. Eftertiden mister meget, selv om essensen måske var indlysende dengang:

»Niels, af Guds miskundhed ærkebiskop i Lund, Sveriges primas og det apostoliske sædes legat, til alle, hvem dette brev når, hilsen og al mulig lykke med Gud.

Vor embedspligt og vore uafsladelige overvejelser driver os til, at vi – såvidt det forundes os af Gud – i

overensstemmelse med det os betroede forvaltningsembede med stedse vågen omsorg og iver har vor opmærksomhed rettet mod de specielt regelbundne mænds og de til Gud viede fromme stiftsellers tarv, ved hvis fremgang vi ubetinget selv har fremgang. Derfor skænker vi med vort elskede Lundekapitels samtykke af inderlig og oprigtig hengivenhed for de regelbundne mænd, herrerne abbed Mikkel og hans menige konvent i Sorø, Roskilde stift, og idet vi velvilligt imødekommer deres ydmyge begæring om, at gudstjenesten på nævnte sted i Sorø må blive kraftigt forøget, kirken i Tvååker i vort stift Lund med agre, enge, græsgange, skove og alle dens andre tilliggender, hvortil den uindskrænkede patronatsret tilkommer den nævnte abbed og det menige konvent, da den lovligt står ledig efter frivilligt afkald af herr Bent, vor Lundekannik og fordem samme kirkes præst, til de samme herrer abbedens og det menige konvents bord i Sorø, og vi henlægger den med dette brev for altid til de sammes fri rådighed, dog således at de ved samme skal holde en velegnet residerende vikar, regelbunden eller verdslig, som af den til enhver tid værende abbed i Sorø med vor dispensation skal modtage sjælesørgerembedet, og i lighed med andre præster i vort stift årligt skal gøre os og vore efterfølgere fyldest med hensyn til cathedraticum og subsidium. Til tydeligt vidnesbyrd om alt dette og til evig erindring om sagen har vi ladet vort segl hænge under dette brev til lige med vort elskede Lundekapitels segl. Givet og handlet i det Herrens år 1375 den sidste dag i september måned.«¹²

Denne store gave var ikke mindre værdifuld for Sorø Kloster end Absalons i sin tid havde været det, det ses blandt andet af, at den bekræftes i 1488 af den da siddende ærkebiskop.¹³ Ligesom Absalons

gave skulle ærkebiskop Niels' gave berige og styrke klosteret hjemme i Sorø, nu ikke med tømmer til at bygge huse af, men med indtægter, der ville gøre det muligt at udvide klosterets åndelige indsats, d.v.s. underhold af flere præsteviede munke, der kunne holde gudstjenester med videre. Med de tiendeafgifter, Andreas Sunesøn i sin tid havde skænket klosteret, havde Sorø nu åbenbart alle kirkelige indtægter af hele Tvååker, men hvordan de blev indsamlet og forvaltet er svært at sige. Det er næppe sket fra klosterets egen besiddelse i Tvååker, som i 1412 var blevet lejet ud til stormanden Svend Sture mod forskellige ydelser i form af landbrugsvarer.¹⁴ Det kan have været den residerende vikar ved kirken, der var ansvarlig, men det er også en mulighed, at forvalterne af Esrum Klosters besiddelser i nabosognet Morup sørgede for det. Der er nemlig vidnesbyrd om, at de sent i middelalderen stod for administrationen af Sorø klostergods i Tvååker.¹⁵

Historien om de to cistercienserklostres ejendomme i Halland er ret ens. Begge får besiddelser dér i 1100-tallet, begge får skov, fordi de mangler tømmer, begge får deres afgifter og indtægter i form af landbrugsvarer og efterhånden rede penge, og ingen af dem ser ud til at have beskæftiget sig med jernfremstilling. Efter reformationen kommer deres gods som andet klostergods til kronen.

Forestillingen om cistercienserne som foregangsmand videnskabeligt og teknisk i 11-1200-tallet, fremhævelsen i referatet af Absalons gavebrev af at brødrene bl.a. kunne fremstille jern i Tvååker og omtalen af lokaliteterne »Jernmølle« og »Jernvirke« i referatet af Andreas Sunesøns mægling gav i sin tid anledning til »Projekt Jernmøllen i Tvååker«. Navnene Jernmølle og Jernvirke fremmanede billedet af avanceret industriel produktion af det kostbare jern,

ledet og styret af teknisk kyndige cisterciensere, og håbet var at finde spor af »moderne« jernproduktion, dvs med brug af en vanddreven mølle, på klosterets besiddelser, men sådan gik det ikke.

Nærlæsning og nyoversættelse af kilderne viste som beskrevet ovenfor, at de to lokaliteter ikke kunne henlægges under klosterets ejendom, der blev forsøgt placeret i Tvååker ud fra teksten i Gavebogen og en topografisk berejsning. De arkæologiske undersøgelser gav også længe negative resultater. Udgravningerne ved Jernmølle bragte kun svage spor af jernfremstilling for dagen, og slaggemængderne ved Jernvirke så ud til at skyldes traditionel produktion, det vil sige, at her var der ikke spor af brug af en vanddreven mølle.

Det var der så til gengæld ved Ugglehult, hvor udgravningerne blev koncentreret i den sidste fase. Det er langt fra Sorø Klosters ejendom, og hvem der ejede stedet og styrede produktionen i den tidlige middelalder, ved man ikke. Området i Halland var allerede dengang traditionelt jernproducerende, og der er slaggefund fra mange steder på egnen. Fremtiden vil vel vise, at der var anvendt »moderne« teknik med brug af vandmøller flere steder lige så tidligt som ved Ugglehult, og så bliver det vigtigt at søge at indkredse ejendomsforholdene for at finde ud af, om det var greven, bønderne eller ærkesædets folk, der stod for produktionen. De var lige så sandsynlige møllejere og jernproducenter som brødrene i Sorø.

Cistercienserne var bestemt på mange måder foregangsmand, men de var langt fra de eneste, der mestrede ny teknik og bragte den i anvendelse i den verden, de levede i. Andre klosterordener var lige så godt med, og den tids »moderne« viden var i øvrigt lige så tilgængelig for alle med midler og initiativ, som tekniske fremskridt er i dag.

I løbet af projektets lange levetid blev jernmøllen i Tvååker til jernmøllen i Ugglehult, og tanken om cistercienserne fra Sorø som de eneste herrer over ny teknik har måttet opgives.

Det er slet ikke noget lille skridt fremad i erkendelse og indsigt.

Afdøde dr. phil Kai Hørby og artiklens forfatter nyoversatte i foråret 1993 afsnittet om Tvååker i Sorø Klosters Gavebog efter håndskriftet Gl. Kgl. Saml. nr. 2485 4to i Det Kongelige Bibliotek i København. Afsnittet De Toagher findes på fol 3v-4r. Vi berejste også Tvååker og omliggende egne for at fastlægge udstrækningen af Sorø Klosters besiddelser, som de er beskrevet i Gavebogen. Resultatet fremgår af de kort, der bringes i artiklen, som bygger på vore arbejder, der blev fremlagt på møde i Projekt Jernmøllens styregruppe i marts 1993 og opsummeret 14.5. 1994 i et Historisk Résumé over projektets historie og stade af Rikke Agnete Olsen. Begge dele har været udleveret og siden flere gange udsendt til styregruppen.

Noter

1. Håndskriftet Gl. Kgl. Saml. nr. 2485 4to er udgivet af Jacob Langebek i *Scriptores Rerum Danicarum IV*, 1776 pp. 463-531 og i oversættelse af Svend Ranvig i *Sorøkrøniken II* 1986 pp 77-164. Referaterne af Absalons gavebrev og Andreas Sunesøns mægling og tiendegave er bragt i *Diplomatarium Danicum*, 1. række 3. bd. nr. 223 og 1. række 4. bd. nr. 67 og 66. Oversættelser findes i *Danmarks Riges Breve* under de samme numre, som angives i henvisningerne til *Diplomatariet*. Sorø Klosters besiddelser og deriblandt ejendommen i Halland bekræftes af pave Innocens III d. 23.11. 1198, da han tager klosteret i sit værn. Om Tvååker står der: »... og den ladegård i Halland, som kaldes Tvååker, med skove og dens øvrige tilliggender.« *Diplomatarium Danicum*, 1. række 3.bd. nr. 241. Senere paver tager også Sorø i deres værn, således Gregor IX i 1228, Diplo-

- matarium Danicum 1.række 6.bd. nr. 75 og Innocens IV i 1248. Diplomatarium Danicum 1. række 7. bd. nr. 287. Her nævnes bare »Tvååker med alle tilliggender«, og så gives der tiendefrihed af jord, som var ejet før 1215 m.m.
2. Matthæus 20-1-15.
 3. Kai Hørby: »Sorø Klosters Gavebog« i Kongemagt og Samfund i Middelalderen, Festskrift til Erik Ulsig 1988, pp 55-62.
 4. op.cit. om parafraserne af gavebrev og mægling og kommentar i Diplomatarium Danicum.
 5. Kai Hørbys og Rikke Agnete Olsens oversættelse efter håndskriftet i det Kgl. Bibliotek. Tekstgengivelsen er præciseret i forhold til Svend Ranvigs og Danmarks Riges Breves.
 6. Kai Hørby og Rikke Agnete Olsens kommentar marts 1993.
 7. frugt bærende træer er oldentræer. I Diplomatariet sættes mæglingen efter tiendegaven. Diplomatarium Danicum 1. række 4. bd. nr. 67.
 8. Kai Hørby op. cit. om Gavebogens inddeling. Diplomatarium Danicum 1. række 5. bd. nr 99.
 9. Diplomatarium Danicum 1.række 4.bd. nr. 66. Tryk efter Sorøbogen af 1494 i Den arnamagnæanske Samling, Københavns Universitet, AM 290 fol, fol 34 r. Kopisten fra 1494 tror, at diplomet skyldes Absalon.
 10. Kai Hørby og Rikke Agnete Olsen 1993 og Rikke Agnete Olsen Historisk Résumé, utrykt, over projektets virke 14.5. 1994.
 11. Niels Jensen var ærkebiskop 1361-1379. »Nu senest« – »Novissime« i begyndelsen af notitsen om 1375 i Gavebogen tyder på nedskrift kort efter dette tidspunkt. Det kan gælde hele afsnittet om Tvååker og Hvideslægtens gaver.
 12. Diplomatarium Danicum 3. række 9.bd. nr. 508. Tryk efter Sorøbogen Am Fol. 290, fol 334 r.
 13. Repertorium Diplomaticum Regni Danici Medii Aevi, 2. række III bd. nr 6337.
 14. Repertorium Diplomatitum Regni Danici Medii Aevi, 1. række III bd. nr 5236.
 15. Codex Esromensis O. Nielsen ed. 1880-81 p. 280.
- Kildeudgaver**
- Scriptores Rerum Danicarum IV, Jacob Langebek ed/udg. 1776 = SRD.
- Repertorium Diplomaticum, Regni Danici Medii Aevi 2. række III. bd. William Christensen, udg. 1931 = Rep.
- Diplomatarium Danicum/Danmarks Riges Breve = Dipl. Dan. Det Danske Sprog- og Litteraturselskab udg.
1. række 3. bd. 1979, C.A. Christensen, Herluf Nielsen og Lauritz-Weibull (afd.).
 1. række 4. bd. 1958, Niels Skyum-Nielsen.
 1. række 6. bd. 1979, Niels Skyum-Nielsen.
 1. række 7. bd. 1990, Niels Skyum-Nielsen (afd.) og Herluf Nielsen.
 3. række 9. bd. C.A. Christensen og Herluf Nielsen.
 - Codex Esromensis, O. Nielsen udg. 1880-81.
- Litteratur**
- Kai Hørby: Sorø Klosters gavebog, »Kongemagt og Samfund«. Festskrift til Erik Ulsig, Århus 1988.
- Svend Ranvig: *Sorøkrøniken* II, Sorø 1986.